

VZNIK A ZÁNİK ČESKOSLOVENSKA:
HISTORICKÉ UDALOSTI A ICH AKTÉRI. Úvod
The Formation and Termination of Czechoslovakia:
Historic Events and Their Actors. Introduction

GABRIELA KILIÁNOVÁ, JANA NOSKOVÁ

DOI: 10.26363/SN.2018.3.01

© Institute of Ethnology and Social Anthropology of SAS

Časopis *Slovenský národopis* sa svojím tretím číslom tohto roka rozhodol pripojiť k akciám, ktoré pripomínajú vytvorenie následníckeho štátu – Československej republiky (ČSR) – po rozpade Rakúsko-uhorskej monarchie a jeho ďalšie osudy v 20. storočí. Ide o historicky významné a z pohľadu vedeckého výskumu atraktívne príbehy vznikov, rozpadov i vedomých zrušení štátnych útvarov v strednej Európe v krátkom čase niekoľkých desaťročí. Udalosti, ktoré sa odohrali vplyvom vonkajších, ale aj vnútorných politických, ekonomických, ideologických a iných procesov, môžu byť predmetom bádania rôznych humanitných i sociálnych disciplín a rovnako z rôznych metodologických i teoretických perspektív.

Pripomeňme si ich časový sled: vznik ČSR v roku 1918, rozpad ČSR v roku 1939, následne vytvorenie Protektorátu Čechy a Morava a Slovenského štátu, fungovanie týchto oddelených útvarov počas druhej svetovej vojny v rokoch 1939–1945, obnovenie ČSR po skončení vojny v máji 1945 a nakoniec prijatie zákona o rozdelení Československej federatívnej republiky v decembri 1992 a vznik Českej a Slovenskej republiky 1. januára 1993, čiže pred 25 rokmi. Pripomeňme si aj geograficko-historický kontext: pohybujeme sa v regióne stredovýchodnej Európy, ktorý sa z perspektívy historických procesov *longue durée* (Braudel, 1958) vyznačoval a dodnes vyznačuje špecifikami v rámci európskeho kontinentu, ako na to už dávnejšie upozornil Jenő Szűcs vo svojej excelentnej eseji (Szűcs, 1990). Mal na mysli (okrem iného) časové posuny v modernizačných procesoch a rozvoji modernej spoločnosti oproti západnej Európe. Upozorňoval tiež na skutočnosť, že hoci sa stredovýchodná Európa vyznačuje podobnými štruktúrami sociálnej organizácie ako západná Európa v dlhodobom historickom horizonte (deľba moci medzi štátom a cirkvou od stredoveku, rozvoj miest a slobodných občanov, rozvoj občianskej spoločnosti po revolučných zmenách a pádoch ancien regimes v západnej Európe, rozvoj demokracie a pod.), postup v rozvoji týchto štruktúr bol v stredovýchodnej Európe viackrát prerušený, zabrzdený a pozmenený, veľmi výrazne napríklad v 20. storočí (Szűcs, 1990: 91–94).

Tematické číslo *Slovenského národopisu* k tohtoročným „osmičkovým výročiam“ je rovnako snahou prispieť k oslavám v Česku i na Slovensku, čo si redakcia i redaktorky čísla veľmi dobre uvedomujú. Veď kto, ak nie etnológovia, sociálni a kultúrni antropológovia, by mali chápať význam slávenia sviatkov a ich symbolických významov? V našom prípade zaiste nie je náhodou, že číslo pripravili hosťujúce redaktorky Jana Nosková a Jana Pospíšilová z Etnologického ústavu Akadémie vied České republiky.

liky, v. v. i., pracovisko Brno v spolupráci s hlavnou redaktorkou časopisu Gabrielou Kiliánovou z Ústavu etnológie a sociálnej antropológie SAV, v. v. i. v Bratislave. Česko-slovenský tím redaktoriek je zámer, pretože číslo okrem výsledkov výskumov k ohláseným odborným témam chce vyjadriť česko-slovenskú spolupatričnosť, uvedomovanie si spoločnej minulosti, historickej, kultúrnej i mentálnej blízkosti aj v súčasnosti. V rámci našich vedeckých odborov chce tiež prispieť ďalšou tehličkou do dlhodobej, aktívnej a plodnej spolupráce oboch partnerských ústavov.

Odborne témy navrhnuté pre číslo vyšli z predpokladu, že významné historické udalosti a ich dôsledky na každodennú kultúru obyvateľov Slovenska a Česka, život v nových štátoch, budovanie alebo rozpady štátnych útvarov a spoločenské procesy s tým spojené vytvárajú neustálu výskumnú výzvu a široké pole bádania pre etnológov, sociálnych antropológov, historikov a ďalších vedcov z príbuzných disciplín.

V prvom rade výzva upriamila pozornosť na otázku štátu ako inštitúcie i aktéra historických dejov. Štát v najširšom zmysle slova môžeme chápať ako politickú organizáciu rôzneho druhu reprezentovanú vládou. Tento politický útvar spája ľudí a územia, vytvára spoločnosť. Štát vytýčením svojho územia a určením svojho obyvateľstva sa zároveň ohraničuje a oddeľuje od iných štátov (Borneman, 2001: 14965–14966). V súvislosti s vyhlásenou témou sa pozornosť sústreďuje najmä na moderný štát, ktorý sa v 20. storočí prejavil silnejšou snahou rozširovať sféru svojho vplyvu a úsilím riešiť ekonomické, sociálne a iné problémy modernej spoločnosti najmä zásahmi a reguláciami zo strany štátnych orgánov (Poggi, 2001: 14963–14964). Hovoríme o narastajúcej etatizácii v 20. storočí, ktorá sa rozvinula markantne v autoritárskych a totalitárnych režimoch. Výzva v tomto smere ponúkala prispievateľom aj možnosť zaoberať sa fašistickými či komunistickými diktatúrami na Slovensku, v Česku a širšie v Európe, sústrediť sa na ich spôsoby vládnutia a vytvárania konkrétnych prostredí pre rôznorodé ľudské spolužitia (Arendtová, 1996; Buben, Pullmann, Spurný, Růžička, 2014). Hoci práve táto odborná otázka nie je teoreticky ani empiricky explicitne analyzovaná v príspevkoch tohto čísla, pripomíname ju ako dôležitý historický a tiež odborný rámec sledovanej problematiky.

Vo výzve sa zdôrazňovala úloha aktérov historických procesov, výskum ich stratégií a motívácií. Využívajúc výklad Jansena pod procesmi rozumieme sled udalostí v určitom časovom období (čiže „rozťahnuté“ v čase), ktoré vedú k zmenám v spoločnosti a kultúre (Jansen, 2015: 22–24). Vytváranie štátov, budovanie alebo výkon (štátnej) moci, rôzne druhy politických vzťahov študované na mikrosociálnej úrovni prostredníctvom jedincov alebo vybraných sociálnych skupín či na mezosociálnej úrovni politického systému štátu, je produktívnym výskumným poľom. Etnológovia a sociálni antropológovia ho môžu dobre obsiahnuť svojimi etnografickými metódami (dlhodobý terénny výskum, zúčastnené pozorovanie), v moderných spoločnostiach, pravdaže, doplnenými i inými metódami (Brubaker, Feischmidt, Fox, Grancea, 2006: 167–374). Avšak zameranie na mikro- prípadne mezosociálnu úroveň politických procesov a na ich aktérov sa v posledných desaťročiach dostalo do centra pozornosti aj ďalších bádateľov z celého spektra humanitných a sociálnych vied. Táto výskumná perspektíva priniesla okrem iného zaujímavé pohľady na centrálnych i okrajových aktérov – či už jedincov, majoritné alebo minoritné skupiny, dominantné a nedominantné skupiny zvlášť pri štúdiu politických zmien a kríz. Začala „dávať hlas“ podriadeným alebo znevýhodneným skupinám, čo sa prejavilo najmä v postkoloniálnych alebo feministických štúdiách (Spivak, 1988). Bádateľov v týchto nezriedka interdisciplinárnych projektoch zaujímal správanie aktérov, ich konanie, akcie,

ktoré organizovali, podieľali sa na nich alebo naopak nepodieľali, ignorovali, ba až sabotovali a z tohto uhla pohľadu sa snažili osvetliť študované historické udalosti. Bádania v ostatných rokoch nezriedka čerpali i z podnetov *actor-network theory* Bruna Latoura pri tomto druhu výskumov (Latour, 2005).

Neodmysliteľnou zložkou fungovania moderného štátu je šírenie jeho aktuálnej štátnej ideológie, ktorou sa usiluje zdôvodniť svoju existenciu, svoje politické kroky a získať lojalitu svojich občanov. V 20. storočí i v súčasnosti je to naďalej práve štát, ktorý spravidla vlastní najúčinnnejšie inštitucionálne prostriedky na jej šírenie a má v rukách moc. Moc umožňuje vláde, jednotlivým štátnym inštitúciám distribúciu ideológie – svetonázoru, určitého náhľadu na sociálnu realitu – prostredníctvom verejných reprezentácií na rôznych sociálnych úrovniach. A je tu ešte jedna veľmi významná, nie vždy spomínaná úloha reprezentácií o sociálnej realite, na ktorú trefne upozornil Pierre Bourdieu. Ukázal úzku súvislosť medzi politickou aktivitou a konkrétnymi predstavami. Práve reprezentácie o sociálnej realite šírené vládou, či inou dominantnou mocou, môžu vyvolať potrebu po politickej činnosti, ktorej cieľom bude zmeniť sociálnu realitu (tak ako je spodobená v predstavách). Kognitívne predstavy tak môžu obsahovať účinný mobilizačný potenciál a podnet k politickým akciám (Bourdieu, 1994: 127–136, 220–228). Je to zároveň metodologický prístup, ktorý zo zaujímavej perspektivy umožňuje analyzovať štátne ideológie ako druh verejnej reprezentácie.

Plodným poľom výskumu aktuálnych ideologických názorov predstavujú zvlášť (štátne) rituály, čiže štátne sviatky, verejné oslavy významných udalostí a osobností a tiež výstavba pamätníkov a pamätných miest ako súčasť spomienkovej kultúry. Z hľadiska vedeckého výskumu ide najčastejšie o zameranie na historickú kolektívnu pamäť a prenos spomienok na jednej strane a na rituál na strane druhej. Pojem kolektívna pamäť, ktorý do vedeckej spisby uviedol Maurice Halbwachs (1925) temer pred sto rokmi, upozorňoval práve na sociálnu (skupinovú, kolektívnu) podmienenosť spomínania a zameriaval sa na význam spomienok pre určitú skupinu. Okolo pojmu pamäť, spomínanie a zabúdanie sa postupne za posledné tri desaťročia vytvorilo veľmi široké výskumné pole, do ktorého prispeli svojimi výsledkami temer všetky humanitné i sociálne disciplíny (Connerton, 1989; Nora, 1990, Assmann J., 2005; Assmann, A., 2006; Csáky, 2010 a iní). Súhlasíme s Janom Assmannom, že vznikla vlastne nová paradigma kultúrnych vied, nový pohľad na najrozmanitejšie kultúrne a sociálne javy a oblasti (Assmann, 2005). I v Česku a na Slovensku sa pojem pamäti široko ujal a priniesol zaujímavé empirické výsledky i niekoľké metodologické rozpracovania.¹

Obsahy kolektívnej pamäte tvoria spomienky, čiže informácie o minulosti. Tieto informácie by mali mať skupinový charakter a mali by sa vyznačovať zdieľaným obsahom. Inými slovami, spravidla ide o informácie o minulosti, ktoré aktéri vnímajú a presadzujú ako spoločné pre sociálnu skupinu. Vytvárajú sa reprezentácie o minulosti, ktoré majú potenciál meniť sa a prispôbovať aktuálnym potrebám. A tu vstupuje do hry opäť moderný štát, jeho inštitúcie, ktoré vlastnia všetky nástroje na šírenie reprezentácií o minulosti ako školstvo, vzdelávanie, printové, elektronické a iné médiá a tak podobne. Prenos a šírenie reprezentácií o minulosti sa, pochopiteľne, neobmedzuje iba na štátne inštitúcie. Spomienkové spoločenstvá sa vytvárajú na rôznych

¹ Bez nároku na úplnosť uvádzame niekoľko príkladov: Bačová (1996), Csáky, Mannová (1999), Maur (2005), Kiliánová, Kowalská, Krekovičová (2009), Ferencová, Nosková (2009), Findor, Kiliánová, Macho (2009); Hlavačka, Marès, Pokorná (2011), Macho a kol. (2012), Šustrová, Hédlová (2015) a iné.

mikro-, mezo- i makrosociálnych úrovniach. Pre vedecké bádanie sú ďalej vhodné ako horizontálne tak i vertikálne výskumy v čase, čiže napríklad medzigeneričná alebo medziskupinová transmisia reprezentácií o minulosti. Toto výskumné pole je naozaj široké, ba priam až bezbrehé. V rámci našej výzvy zahŕňa obrazy o minulosti, predstavy o udalostiach alebo osobnostiach spojených s Československom v jeho rôznych historických fázach, s Českom a Slovenskom, prenášané pomocou najrôznejších médií: priamou komunikáciou tvárou v tvár, ústnymi, písanými prameňmi, internetom a inými technickými spôsobmi. Do tejto oblasti patrí i výskum pomníkov ako materializovaných reprezentácií minulosti.

Dostávame sa k štátnym sviatkom, ku kalendáriu výročných slávností, ktoré sa na základe zákonov a iných zákonných úprav stávajú oficiálne uznanými významnými dňami. Tu v prvom rade štátna moc presadzuje svoje normy, ako, čo a prečo oslavovať a pripomínať prostredníctvom uzákoneného kalendária. Rovnako štátne orgány vytvárajú vzory a organizujú viaceré akcie spojené so slávením štátnych sviatkov a pamätných dní. Na druhej strane avšak aj iní aktéri – cirkev, rôzne politické strany, občianske združenia, samosprávy na celoštátnej, regionálnej alebo lokálnej úrovni vytvárajú a dotvárajú podobu sviatkov, pričom môžu – alebo i nemusia sledovať – normatívne rámce a podobu sviatku, ktorú presadzuje štátna moc, čiže konkrétna vláda, v istom čase. Výskum zhôd a rozdielov v slávení sviatkov, premeny ich výkladov (diskurzov), meniace sa podoby obradov v časovej horizontálnej (naprieč sociálnymi skupinami, vrstvami) i vertikálnej perspektíve (v rôznych časových obdobiach) vytvárajú neustále nové témy a nové výskumné otázky. Sociálny kontext sviatkov zároveň bádateľom veľa napovedá o spoločnosti, v ktorej skúmajú svätenie sviatkov. Upozornili na to znova nedávne výsledky etnologických výskumov o sviatkoch v 21. storočí na Slovensku (Popelková a kolektív, 2014).

Všetky materializované, ale i nematerializované podoby spomienkovej kultúry sú vo väčšine prípadov spojené s istými verejnými aktivitami. Ide často o pravidelné pripomínanie nejakej historickej (či za historickú považovanej) udalosti alebo postavy. Dostávame sa k opakujúcim sa úkonom, ktoré bádajúci analyzujú ako rituály. Môžeme sa tu odraziť od pomerne voľnej definície rituálu, navrhutej Royom A. Rappaportom: je to činnosť, skladajúca sa z viac alebo menej invariantných častí, ktoré tvoria formálne činnosti a prejavy. Pritom vykonávatelia rituálov (performanti) nemusia byť schopní svoje konanie úplne a celkovo vysvetliť a ani nemusia vedieť úplne dekódovať obrad (Rappaport, 2008: 24).² Ak sa chceme zaoberať štátnymi sviatkami, nemôžeme obísť vzťahy rituálu a moci. Bol to už Émile Durkheim, ktorý si všimol ich vzájomné prepojenie. Konštatoval, že nielen náboženské obrady, ale aj obrady, ktorých úlohou je potvrdzovať alebo upevňovať moc, nezriedka nadobúdajú sakrálny charakter (Durkheim, 1966: 243 a. n.). Preto je na mieste klásť si otázku, do akej miery sa nejaký verejný obrad môže stať i politickou činnosťou ('exercise of politics', Rao, 2006: 150–151)? Teoretické i empirické rozpracovanie týchto otázok priniesli početné práce spojené napríklad s nacionálnymi alebo náboženskými obradmi (Hobsbawm, 1992; Gellner, 1999). Zaiste, ako argumentoval Victor Turner (1991), rituál odráža sociálnu štruktúru, normy a hodnoty, akceptabilné pre rozličné sociálne skupiny. Verejne predvádzaný rituál sa zároveň môže stať zdrojom konfliktu, keďže práve vychádza z určitých hodnôt a zájmov, s ktorými sa naopak nejaká časť spoločnosti nemôže/ne-

2 V etnologickej, antropologickej i inej vedeckej literatúre je množstvo definícií pojmu rituál. Dobrý prehľad čitateľ nájde napr. v Kreinath, Snoeck, Stausbeg (2006, 2007). Pozri aj De Coppet, 2000.

chce stotožniť. Rituál má preto potenciál sociálne skupiny spájať a rovnako i štiepiť a rozdeľovať, stať sa naozaj politickou akciou alebo obradom s jasnou politickou správou (Lukas, 2012; Pfaff-Czarnecka, 2012). Rituál preto nemusíme študovať len ako akciu rituálnej komunity, o ktorej predpokladáme, že zdieľa rovnaké predstavy, hodnoty, normy. Máme už práce, ktoré rozoberajú rituály ako činnosti uskutočňované konkurenčnými, súperiacimi skupinami (Bauman, 2000: 98–99). Tieto názory otvárajú cesty k štúdiu rituálu ako zdroja napätia až konfliktu, ktorý môže mať rôzne dôsledky: jednak v samotnej realizácii rituálu, kde konflikt môže vyvolať zmeny až zánik rituálu. Dôsledkami konfliktu môžu byť rovnako aj širšie zmeny v sociálnych vzťahoch, v sociálnom živote sledovaného spoločenstva/spoločnosti, medzi rôznymi sociálnymi skupinami, sociálnymi kategóriami a podobne.

Uvedené teoretické, všeobecné úvahy k vyhlásenej téme aktuálneho čísla Slovenského národopisu vytvárajú širší odborný rámec pre tu publikované príspevky.

Príspevky v monotematickom čísle Slovenského národopisu nemohly zohľadniť všechna témata a časová obdobia, ktorá sa nabízela ve výzve k zasílaní abstraktů. Preto je zaujímavé, že se víceméně vztahují k roku 1918, respektive k rokům, které datu vzniku Československa předcházely, a k období meziválečnému a tematizují především česko-slovenské vztahy (další „druzí“ se nestali hlavními aktéry daných textů, i když v nich jsou přítomni – přinejmenším jako skupiny, které svou existencí vytvářejí/dotvářejí kontext pro pojednávání česko-slovenská témata). Můžeme se ptát, proč tomu tak je. Je rok 1918 (viděn jako) největší předěl v existenci českého a slovenského národa? Je to důsledek velkých národních narativů? Nebo je volba „nejstaršího“ období dána například tím, že je vzdáleno v čase dostatečně daleko, že už se jedná o „čistou minulost“ („reine Vergangenheit“, Koselleck, 1994: 117) odlišnou od „současné minulosti“ („gegenwärtige Vergangenheit“), tedy o minulost, která se oprostila od osobní zkušenosti svědků a jejich emocí a tím se stává vhodným předmětem nestranného vědeckého historického výzkumu, což není (zatím) případ období novějších? Jsou tato novější období nějakým způsobem „zatížena“?

Co lze tvrdit s určitostí, je, že studie publikované v monotematickom čísle Slovenského národopisu korespondují s tématy dlouholetých výzkumů svých autorů. *Karel Altman* navazuje na řadu svých publikovaných studií o hostinských zařízeních a „krčmenné komunikaci“. Tentokrát se přednostně věnuje hostinským zařízením v roce 1918, i když nejdříve podrobně popisuje situaci v těchto zařízeních během 1. světové války. Z materiálů písemné povahy (z memoárové literatury, obecních kronik a vzpomínkových článků publikovaných většinou v meziválečném období) vybírá vzpomínky na historické procesy a události, které se dotkly hostinských zařízení (například mobilizace, nedostatek potravin) během 1. světové války a byly řešeny v „revoluční náladě“ roku 1918 (vyhlášení republiky, postoj německého obyvatelstva atd.). Vzpomínky, které vykreslují dobovou atmosféru v českých zemích, vybírá jak z velkoměstského prostředí, tak z prostředí malých měst.

Zásadní obrat na úrovni symbolické politiky po roce 1918 na Slovensku analyzuje *Peter Macho* na příkladu výstavby pomníku Jozefa Miloslava Hurbana v Novém Městě nad Váhom, který vzniknul k 10. výročí založení Československa v roce 1928. Mikrostudie tematizuje instrumentalizaci této historické osobnosti v meziválečném období ze strany lokální slovenské, respektive československé elity, která se jednoznačně vymezila vůči elitám starším, podle jejího názoru nedostačně „národním“ a používajícím maďarštinu jako dorozumívací jazyk, přičemž v rétorice slovenské elity našly odezvu i antisemitské tendence. Peter Macho dokládá, jak byl v rámci dobového his-

toricko-ideologického diskurzu zformován obraz Hurbana jako prvního (česko)slovenského legionáře, tedy jak byla jeho činnost v revolučním roce 1848 interpretována jako předvoj národního osvobození a ustanovení samostatného státu. Zajímavé je, že část dobové elity, která se podílela na této instrumentalizaci, byla českého původu, Macho tak ukazuje, že Češi působící na Slovensku „nestáli vždy v nejakej zásadnej opozícii voči slovenskému nacionalizmu“.

Daniel Luther pokračuje ve zkoumání česko-slovenských vztahů, přičemž pro tematicky zaměřené číslo Slovenského národopisu vybral především historické události spjaté s počátkem existence Československa a jeho rozpadem v roce 1939. Do těchto historických mezníků vsazuje informace o příchodu Čechů do Bratislavy jako multikulturního města, jehož život určovalo do roku 1918 především maďarské a německé obyvatelstvo. Pozornost věnuje jak vojenským akcím při „obsazování“ Bratislavy, tak působení Čechů v kulturní sféře v meziválečném období a snaze prosadit a potvrzovat československou státní ideu. Poukazuje i na česko-slovenské problémy (mj. na příkladu jazykové otázky), jak je viděli současníci, a dokládá postupný nárůst slovenského nacionalismu v druhé polovině 30. let 20. století. Svoje úvahy končí v období, kdy došlo k „vyriešeniu českej a židovskej otázky“ – v případě Čechů tedy jejich vystěhování z Bratislavy, což byl začátek etnické homogenizace Bratislavy, která byla dovršena po roce 1945.

Ke stejnému období a tématu (meziválečné Bratislavě a působení Čechů v ní) se vztahuje i materiálový příspěvek *Jany Pospíšilové*. Ta se obrací k rodinnému „archivu“, aby na základě vzpomínek pamětnice vykreslila určitou výšeč každodenního života rodiny příslušníka české inteligence, který jako jeden z mnoha uposlechnul výzev a odstěhoval se po roce 1919 na Slovensko, aby odsud v roce 1939 odešel. Střípky rodinné historie, které autorka mohla získat během dlouhodobého výzkumu ve svém domácím prostředí a které jsou uchovány v rodinné paměti jak díky zachovaným hmotným artefaktům (a vyprávěním o nich), tak díky písemným dokumentům či vzpomínkám nejstarší členky rodiny (očitě svědkyně života v meziválečné Bratislavě), jsou kamínky v mozaice, pohledem do mikrokosmu života rodiny, ať jakkoliv útržkovitým. Ve stati lze nahlédnout, jak historické události zasahují do života jednotlivých aktérů a jak se s nimi tito vyrovnávají.

Poslední část monotematického čísla Slovenského národopisu tvoří esej a přehledová studie Stanislava Broučka a Marcely Mikulové. Oba začínají své uvažování v druhé polovině 19. století a provázejí nás do doby meziválečné, respektive až do současnosti. *Stanislav Brouček* se zamýšlí nad ideou česko-slovenství jako „nadanárodního neinstitucionalizovaného ‚organismu‘, jako soudržnosti s mravní dimenzí eliminující nacionalismus, jak český tak i slovenský“. Sleduje tuto ideu od konce 19. století (mj. na příkladu česko-slovenské spolupráce při přípravě Národopisné výstavy československé v roce 1895) až po rok 1918. Nezdá této koncepci podle něj spočíval v tom, že nebyla založena ani na válečných výbojích nebo pouze za účelem vnější obrany, a zároveň byla ovlivněna řadou vnitřních konfliktů zděděných z minulosti i vzniklých novým státním uspořádáním. Zároveň však Stanislav Brouček ukazuje, že idea česko-slovenství může existovat i dnes – na bázi mezilidských kontaktů nebo mezi českými a slovenskými krajany v zahraničí. *Marcela Mikulová* se ve své přehledové stati zabývá vývojem umělecké tvorby slovenských spisovatelek a spisovatelů, kteří sice publikovali již od konce 19. století, ale zároveň různými způsoby reagovali na změny související s rokem 1918. Na dílech Martina Kukučína, Eleny Maróthy-Šoltésové, Terézie Vansové, Boženy Slančíkové Timravy, Jozefa Škultétyho, Jozefa Gregora Tajovského,

Ladislava Nádašiho-Jégého a Janka Jesenského, kteří jsou všichni počítáni k zástupcům realismu, ukazuje, jak se jejich umělecké směřování po roce 1918 rozrůznilo a jaké hlavní tendence sledovali ve svých dílech po roce 1918 v souvislosti s novým společenským a politickým vývojem.

Monotematické číslo Slovenského národopisu tematizuje především rok 1918 a meziválečné období na Slovensku. Uvidíme, zda v budoucnosti dojde i k tematizaci „mladších“ historických období a také dalších „druhých“, kteří 20. století na Slovensku spoluvytvářeli a spoluurčovali.

LITERATÚRA

- Arendtová, H. (1996). *Původ totalitarismu I-III*. Praha: Oikoymenh.
- Assmann, A. (2006). *Der lange Schatten der Vergangenheit. Erinnerungskultur und Geschichtspolitik*. München: C. H. Beck.
- Assmann, J. (2005). *Das kulturelle Gedächtnis. Schrift, Erinnerung und politische Identität in früheren Hochkulturen*. München: C. H. Beck (5. vydanie).
- Bačová, V. (Ed.) (1996). *Historická pamäť a identita*. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV.
- Baumann, G. (2000). Ritual implicates 'Others': reading Durkheim in a plural societies. In: D. de Coppet (Ed.), *Understanding rituals*. London – New York: Routledge, s. 97–116.
- Borneman, J. (2001). State: Anthropological Aspects. In: N. J. Smelser, P. B. Baltes (Eds.), *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*. Amsterdam – Paris – New York – Oxford – Shannon – Tokio: Elsevier, diel 22, 14965–14969.
- Bourdieu, P. (1994). *Language and Symbolic Power*. Oxford – Cambridge: Polity Press, Blackwell Publishers.
- Braudel, F. (1958). Histoire et sciences sociales: La longue durée. *Annales. Histoire, Sciences Sociales*, 13(4), 725–753. Dostupné na <http://scienzepolitiche.unical.it/biblioteca/archivio/materiale/139/seminario%20gunderfrank/Braudel.%20Longue%20dur%C3%A9e.pdf>, otvorené 7. 8. 2018.
- Brubaker, R., Feischmidt, M., Fox, J., Grancea, L. (2006). Part Two: Everyday Ethnicity. In: Brubaker et al.: *Nationalist Politics and Everyday Ethnicity in a Transylvanian Town*. Princeton: Princeton University Press, s. 167–374.
- Buben, R., Pullmann, M., Spurný, M., Růžička, J. (2014). Diktatura a autotitářské režimy. In: Storchová, L. a kol.: *Koncepty a dějiny. Proměny pojmů v současné historické vědě*. Praha: Scriptorium, s. 281–307.
- Connerton, P. (1989). *How Societies Remember*. Cambridge: University Press.
- Csáky, M. (2010). *Das Gedächtnis der Städte. Kulturelle Verflechtungen – Wien und die urbanen Milieus in Zentraleuropa*. Wien – Köln – Weimar: Böhlau Verlag.
- Csáky, M., Mannová, E. (1999). *Kolektivné identity v strednej Európe v období moderny*. Bratislava: Historický ústav SAV, Academic Electronic Press.
- De Coppet, D. (Ed.) (2000). *Understanding Rituals*. London – New York: Routledge.
- Durkheim, E. (1966). *The elementary forms of religious life*. New York: Free Press.
- Ferencová, M., Nosková, J. (2009). K otázce studia paměti a města. In: M. Ferencová, J. Nosková (Eds.), *Paměť města. Obraz města, veřejné komemorace a historické zlomy v 19. – 20. století*. Brno, EÚ AV ČR – Pracoviště Brno – Archiv města Brna – ÚEt SAV Bratislava, s. 11–40.
- Findor, A., Kiliánová, G., Macho, P. (2009). Symbolické aspekty národnej identity. In: G. Kiliánová, E. Kowalská, E. Krekovičová (Eds.), *My a tí druhí v modernej spoločnosti. Konštrukcie a transformácie kolektívnych identít*. Bratislava: Veda, s. 285–337.
- Gellner, D. (1999). Religion, Politik und Ritual: Betrachtungen zu Geertz und Bloch. In: C. Caduff, J. Pfaff-Czarnecka (Eds.): *Rituale heute: Theorien, Kontroversen, Entwürfe*. Berlin: Reimer, s. 49–72.
- Halbwachs, M. (1925). *Les cadres sociaux de*

- la mémoire. Paris: Librairie Félix Alcan. Dostupné na http://classiques.uqac.ca/classiques/Halbwachs_maurice/cadres_soc_memoire/cadres_sociaux_memoire.pdf, otvorené 2. 8. 2018.
- Hobsbawm, E. J. (1992). Introduction: Inventing Traditions. In: E. J. Hobsbawm, T. Ranger (Eds.), *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 1-14.
- Hlavačka, M., Marès, A., Pokorná, M. (2011). *Paměť míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace*. Praha: Historický ústav AV ČR.
- Jansen, L. (2015). Zur Ontologie sozialer Prozesse. In: R. Schützeichel, S. Jordan (Eds.), *Prozesse. Formen, Dynamiken, Erklärungen*. Wiesbaden: Verlag Springer, s. 17-43. Dostupné na https://www.researchgate.net/publication/300725011_Zur_Ontologie_sozialer_Prozesse, otvorené 10. 8. 2018.
- Kiliánová, G., Kowalská, E., Krekovičová, E. (2009). *My a tí druhí v modernej spoločnosti. Konštrukcie a transformácie kolektívnych identít*. Bratislava: Veda.
- Koselleck, R. (1994): Nachwort. In: Ch. Beradt, *Das Dritte Reich des Traums*. Frankfurt am Main, s. 117-132.
- Kreinath, J., Snoeck, J., Stausberg, M. (Eds.) (2006). *Theorizing Rituals. Issues, Topics, Approaches, Concepts*. Numen Book Serie. Studies in the History of Religion. Diel 114-1. Leiden - Boston: Brill.
- Kreinath, J., Snoeck, J., Stausberg, M. (Eds.) (2007). *Theorizing Rituals. Annotated Bibliography of Ritual Theory 1966-2005*. Numen Book Serie. Studies in the History of Religion. Diel 114-2. Leiden - Boston: Brill.
- Latour, B. (2005). *Reassembling the Social: an Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Lukas, H. (2012). Ritual as a Means of Social Reproduction? Comparisons in Continental South-East Asia: the Lao-KmHmu Relationship. In: G. Kiliánová, C. Jahoda, M. Ferencová (Eds.), *Ritual, Conflict and Consensus. Case Studies from Asia and Europe*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, s. 103-117.
- Macho, P. a kol. (2012). *Revolúcia 1848/49 a historická pamäť*. Bratislava: Historický ústav SAV.
- Maur, E. (2005). *Paměť hor - Šumava, Říp, Blaník, Hostýn*. Praha: Havran.
- Nora, P. (1990). *Zwischen Geschichte und Gedächtnis*. Aus dem Französischen von Wolfgang Kaiser. Berlin: Wagenbach.
- Pffaf-Czarnecka, J. (2012). Frictions, Frames and Fragments: Belonging and Ethnic Boundary-Making in Nepal's Contested Ritual Communication. In: G. Kiliánová, C. Jahoda, M. Ferencová (Eds.), *Ritual, Conflict and Consensus. Case Studies from Asia and Europe*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, s. 15-30.
- Poggi, G. (2001). State and Society. In: N. J. Smelser, P. B. Baltes (Eds.), *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*. Amsterdam - Paris - New York - Oxford - Shannon - Tokio: Elsevier, diel 22, 14961-14964.
- Popelková, K. a kolektív (2014). *Čo je sviatok v 21. storočí na Slovensku?* Bratislava: Ústav etnológie SAV.
- Rao, U. (2006). Ritual in society. In: J. Kreinath, J. Snoeck, M. Stausberg (Eds.), *Theorizing Rituals. Issues, Topics, Approaches, Concepts*. Numen Book Serie. Studies in the History of Religion. Diel 114-1. Leiden - Boston: Brill, s. 143-160.
- Rappaport, R. A. (2008). *Ritual and Religion in the Making of Humanity*. Cambridge Studies in Social and Cultural Anthropology 110. Cambridge etc.: Cambridge University Press.
- Spivak, G. C. (1988). Introduction. Subaltern Studies: Deconstructing Historiography. In: Guha, R., Spivak, G. C.: *Selected Subaltern Studies*. Oxford - New York etc.: Oxford University Press, s. 3-32.
- Szücs, J. (1990). *Die drei historischen Regionen Europas*. Mit einem Vorwort von Fernand Braudel. Frankfurt: Verlag Neue Kritik.
- Šustrová, R., Hédlová, L. (Eds.) (2015). *Česká paměť: národ, dějiny a místa paměti*. Praha: Academia.
- Turner, V. (1991). *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure*. Chicago: Aldine. Dostupné na https://monoskop.org/images/9/90/Turner_Victor_The_Ritual_Process_Structure_and_Anti-Structure.pdf, otvorené 8. 8. 2018.

O AUTORKÁCH

PhDr. GABRIELA KILIÁNOVÁ, CSc., je samostatná vedecká pracovníčka Ústavu etnológie a sociálnej antropológie SAV, v. v. i. v Bratislave a hlavná redaktorka časopisu *Slovenský národopis/ Slovak Ethnology*. Venuje sa výskumom kolektívnych identít a pamäte, rituálom smrti, folkloristike, špeciálne ľudovej próze a dejinám etnológie na Slovensku a v strednej Európe. Zameriava sa taktiež na teóriu a metodológiu v etnológii, v sociálnych a humanitných vedách. Najnovšie publikácie: Kiliánová, G., Zajonc, J. (2016), *70 rokov Ústavu etnológie Slovenskej akadémie vied: kontinuity a diskontinuity bádania a jednej inštitúcie*; Kiliánová, G. (2017): *Nové témy a metodologické prístupy vo vedeckej práci Boženy Filovej: Život a dielo*. In: G. Kiliánová, V. Potančok (Eds.), PhDr. Božena Filová, CSc., členka korešpondentka SAV: osobnosť, dielo a personálna bibliografia. Bratislava, s. 8 – 63. Bližšie informácie o projektoch a výstupoch autorky pozri na <http://www.uet.sav.sk/?q=sk/gabriela-kilianova-phdr-csc>.

Mgr. JANA NOSKOVÁ, Ph.D., je vedecká pracovníčka Etnologického ústavu AV ČR, v. v. i., pracovisko Brno. Vystudovala etnológiu a históriu na Filozofickej fakulte Masarykovy univerzity v Brně, doktorský titul získala tamtéž a v rámci European Doctorate in the Social History of Europe and the Mediterranean na Università Ca'Foscari Venezia. Mezi ťžištie jejho vedeckého zájmu patři využití metody oral history a biografické metody v etnológii, výzkum každodennosti v období socialismu a problematika urbánni etnologie. V posledních letech se věnuje především tématům spjatým s historií a kulturou Němců v České republice (Československu) a problematice kolektivní a rodinné paměti (projekt GA ČR GA16-19041S: *Mechanismy a strategie generační transmise rodinné paměti vybraných sociálních skupin*). Více informací a vybrané publikační výstupy lze najít na: http://eu.avcr.cz/pracovnici/FILES/Noskova_Jana.html.